

DE MOED OM ACHTEROM TE KIJKEN

Serie Dominicus en de orde van de feniks

'Lot's vrouw', Jordanië, Dode Zee'

Volgens Jung hebben wij mensen veel gemeen met de feniks. Zoals de feniks het vermogen heeft om op een wonderbaarlijke manier uit de as van zijn eigen vernietiging te herrijzen, zo hebben ook wij een weergaloos vermogen om onszelf te transformeren. Nu is het heel mooi als mensen in staat zijn zichzelf opnieuw uit te vinden, zoals bijvoorbeeld Madonna dat kan. Maar nog mooier vind ik het als mensen hun littekens laten zien, en niet alleen de glans van de nieuwe gestalte waarin ze zijn opgestaan, hoe indrukwekkend dat ook moge zijn. Zoals Thomas de opgestane Christus niet herkent aan glans of schoonheid, maar aan wonden.

Anders dan de feniks volgens de legende hebben wij geen ziel die eens in de 500 jaar overgaat in een nieuw lichaam. We hebben dit lichaam, dit ene, kwetsbare lichaam, en dat is dat. En in dat ene kwetsbare lichaam doen we prachtige en kwetsende ervaringen op. Sommige littekens blijven een leven lang bij ons. Sommige ervaringen maken het ons voor een tijdje of langer moeilijk om vrijuit te ademen, om te spelen, om ons uit te leven, ons te verbinden.

De feniks herrijst uit de as van zijn eigen vernietiging en staat daarmee symbool voor veerkracht en misschien ook voor hoe het leven is: dat het gaat met vallen en opstaan. Maar wat ik me afvraag: waar is de as gebleven, waar zijn de littekens? Juist in de Vredesweek is dat een vraag die me bezighoudt. Hoe gaat de feniks met het verleden om? Wat is een goede manier van met het verleden omgaan, juist als dat verleden beschadigend is geweest, als er dingen fout zijn gelopen?

Over omkijken hoorde ik twee jaar geleden een prachtige preek, van Mariecke van den Berg. Over de vrouw van Lot. Inderdaad, degene die omkeek naar de verwoesting van Sodom en Gomorra, terwijl dat niet de bedoeling was. En daarom verandert die verder naamloze vrouw in een zoutpilaar. Een wrede en zinloze straf, en Mariecke verkende andere manieren om dat verhaal te lezen. Je zou God ook degene kunnen noemen die nooit wegstijgt. En in dit verhaal is dat de vrouw van Lot. Ze is een getuige.

Zoals zo vaak is deze preek een weefsel, een intiem maar niet individueel weefsel, van gedachten van anderen en inzichten, en hoe ik zelf daarop heb voortgeborduurd. Een weefsel dat ook voortkomt uit persoonlijke ervaringen. Vanwege werk ben ik betrokken bij Irak en Koerdistan en ik ben geraakt en onder de indruk van mensen die ik heb ontmoet en het werk dat ze doen – het tegengaan van geweld, mensen helpen hun leven weer op te pakken - en ook van de grote noodzaak om dat werk te doen. En dat ze dat doen ondanks wat ze zelf hebben meegemaakt.

Vanwege datzelfde werk deed ik een veiligheidstraining waar ook een gesimuleerde gijzeling bij hoorde, die mij opnieuw in aanraking bracht met eigen angsten. Dat maakte dat ik me kwetsbaarder voelde de afgelopen tijd, verdrietig soms ook. En toch ook in verbinding met anderen. De Amerikaanse katholieke activiste Dorothy Day schreef: allemaal kennen we de lange nacht van eenzaamheid, en wat we hebben geleerd is dat liefde en gemeenschap de toegang vormen tot iets anders. Tenslotte zijn we de enigen niet, en misschien kunnen zelfs onze littekens mededeelzaam blijken, hoe moeilijk ook. Een vriendin van me deed het, de afgelopen weken. Hoe zij verbinding had weten te maken met wat gekwetst is en geschaad in haar. Ze vond beelden, bewegingen en woorden.

Psychiater Bessel van der Kolk die al een leven lang bezig is met trauma zei ergens: er zijn in ieder samenleving mensen die als het ware het geheugen van de samenleving zijn in het lijden, de woede en de pijn die ze voelen, te midden van een wereld die vooral wil vergeten. Dat vond ik herkenbaar: dat willen vergeten. De roep in of buiten ons om de dingen te laten rusten en achter te laten, is vaak sterk. We nemen het onszelf kwalijk nemen dat we nog steeds bezig zijn met dingen uit onze jeugd. Ook als samenleving vinden we omkijken naar pijn en wonden uit het verleden lastig.

Van der Kolk vertelt ergens over een van zijn eerste patiënten, nog tijdens zijn opleiding. Een soldaat komt bij hem vanwege nachtmerries over de oorlog in Vietnam. Hij krijgt medicijnen en komt er dan achter dat hij helemaal niet van die nachtmerries af wil. Hij wil een levende herinnering zijn aan de verschrikkingen van oorlog en aan de vrienden die hij in Vietnam heeft verloren. Ook hij is een getuige.

Net als veel mensen zag ik afgelopen week de documentaire *Alleen Tegen de Staat*, waarin slachtoffers van het toeslagenschandaal hun verhaal doen. De documentaire laat vrouwen zien die gebroken zijn. Of eigenlijk: kapot gemaakt. Ze vertellen hoe ze alleen kwamen te staan, omdat mensen dachten dat het aan henzelf lag, of omdat het hen niet lukte om hulp te vragen.

De vrouwen uit de documentaire laten zien welke pijn er met dat omkijken gepaard gaat, hoeveel het kost. Dat is een andere manier om dat beeld van de zoutpilaar te verstaan: de realiteit is dat trauma je kan verstenen. Wat de vrouwen vertellen is hoe ze zijn getransformeerd tot mensen die ze nooit hadden willen zijn. 'Ik ben niet meer wie ik ben.' 'Ik heb een muur om mezelf heen gebouwd om niet opnieuw gekwetst te worden.' 'Voor mezelf heb ik geen dromen meer.'

En tegelijk: ze durven de vernietiging onder ogen te komen. Ze kijken niet weg. Ze roepen ter verantwoording, ons allemaal, de overheid: dit onrecht, het mag niet. Zo maken ze ook ons tot getuigen. Zoals je misschien zou willen dat het in de bijbel ook gebeurde: serieus, heel Sodom en Gomorra naar de verdoemenis?

Zo, versteend, als zoutpilaar, zijn ze krachtig, een ongemakkelijke herinnering die we niet zomaar uit de weg kunnen gaan, een zoutend zout. Ze laten ongelooflijke moed en ook veerkracht zien in het vertellen van hun verhaal en hoe ze onder ogen zien wat er is gebeurd, inclusief de enorme schade die zij en hun families hebben opgelopen.

Maar je zou iedereen gunnen, de vrouw van Lot, de vrouwen die slachtoffer werden van het toeslagenschandaal, onszelf, dat er nog meer is dan dat. Dat er transformatie en heling kan zijn. Wat daarvoor nodig is, zegt Van der Kolk, is verbinding – eigenlijk hetzelfde wat Dorothy Day schreef. Met jezelf, met je eigen lichaam, dat vanwege trauma geen veilige plek meer is, en dat is verhard. En ook verbinding met anderen, het vermogen om jezelf aan anderen mee te delen. Zoals de beelden, bewegingen en woorden die de vriendin over wie ik vertelde.

Heling betekent niet of niet altijd dat littekens verdwijnen. En soms is ook de realiteit dat wonden niet helen, maar openblijven. Iemand vroeg aan Toni Morrison, de Amerikaanse zwarte activiste, hoe we het in godsnaam volhouden in een wereld waar we allemaal schade hebben opgelopen. En ze antwoordde: het gaat om de poging, het verlangen, dat is de drijvende kracht. Het verlangen naar liefde en gemeenschap, dat wij daarin delen. Het is dat verlangen dat ons hier ook samenbrengt, om disgenoten te zijn.

Janneke Stegeman